

ПОЛЬСЬКОМОВНЕ ШКІЛЬНИЦТВО НА ЗАХІДНОВОЛИНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Крамар Ю.В.

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки (м. Луцьк, Україна)

POLISH-LANGUAGE EDUCATIONAL SYSTEM IN WESTERN VOLYNIAN LANDS IN THE INTERWAR PERIOD

Kramar J.V.

Candidate of Sciences in History,
associate professor of department of world history
Lesya Ukrainka Eastern European National University (Lutsk, Ukraine)

Анотація: Стаття висвітлює зміни, які сталися в системі освіти на Волині після її приєднання до складу Другої Речі Посполитої. Відстежено роль освітньої політики Польщі як інструменту впливу на польське населення краю. Проаналізовано процес розбудови польськомовного шкільництва (початкового і середнього) у воєводстві, показано його роль у поширенні польських культурних впливів на Волині. Акцентовано увагу на ліквідації владою шкіл з національними мовами викладання та їх заміні польськими та двомовними навчальними закладами. Підкреслено, що в 1920–1930-х рр. система освіти стала одним із засобів інкорпорації західноволинських земель до складу Польської держави.

Ключові слова: Волинське воєводство, державна політика, шкільна освіта, початкова школа, гімназія, ліцей.

Summary: In this article, we examine the changes that were brought to the system of education in Volyn after it was joined to the Second Polish Republic. The role of educational politics of Poland is watched as the instrument of influence on the nonpolish population of Volyn region. The process of Polish (primary and secondary) educational development in a province is analysed and shown its role in the distribution of Polish cultural influences in Volyn. It is paid attention on the liquidation of schools with the teaching in national languages and their replacement by Polish and bilingual educational institutions. We finally sum up that during 1920–1930's, the system of education in the region became one of the means of incorporation of the Western Volynian lands to the Polish state.

Key words: Volyn (province), state policy, school education, primary school, gymnasium, liceum.

Постановка проблеми. Приєднання території Західної Волині до складу Другої Речі Посполитої спричинило докорінну реорганізацію системи шкільної освіти на цих землях. За рівнем освіченості населення Волинського воєводства було одним із найвідсталіших у державі. За даними перепису 1921 р. в регіоні налічувалося 75 % населення, яке не мало навіть початкової освіти. В селах частка неписьменних була удвічі більшою, ніж у містах. Труднощі у розбудові польської системи освіти в регіоні полягали й у тому, що серед місцевого населення переважали неполяки. Наприклад, у Волинському воєводстві домінуючу більшість мешканців становили українці (майже 70 %).

Саме тому, система шкільної освіти вже в перші роки незалежності стала важливим компонентом національної політики польських урядів. Заходи, що їх здійснювали польські уряди в культурно-освітній сфері на Волині, стали важливою складовою частиною державної політики Польщі щодо новоприєднаних територій. Розгляд даної теми важливий з тієї точки

зору, що дає можливість прослідкувати процес соціокультурної інтеграції регіонів зі специфічним національним і конфесійним складом населення (яким було Волинське воєводство) до державно-політичної системи Другої Речі Посполитої та його наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми досліджувались в працях українських та польських істориків. Організацію шкільництва у східних воєводствах Польщі вивчали у своїх монографіях польські історики М. Іваніцький [1, 2], С. Мауерсберг [3], Є. Дорошевський [4], М. Сирник [5], В. Менджецький [6], Є. Томашевський [7]. Окремих питань розвитку польськомовного шкільництва на західноукраїнських землях торкаються українські дослідники А. Венгер [8], В. Гулай [9], В. Доброчинська [10], Л. Зашкільняк [11], Н. Оболончик [12], Н. Скакальська [13, 14]. Натомість **малодослідженою** залишається проблема польської урядової політики в галузі освіти на Волині у міжвоєнний період, метою якої було поступове витіснення шкільництва національних меншин

та його заміна польською системою шкільної освіти. Недостатньо вивченими залишаються питання національного складу учнів польськомовних шкіл на Волині, впровадження режиму двомовності (білінгвізму) у державних школах Волинського воєводства та його наслідки, діяльність закладів професійно-технічної та позашкільної освіти в краї.

Метою запропонованої статті є спроба розгляду вказаних проблем на матеріалах Волинського воєводства. Реалізації поставленої мети підпорядковані такі дослідницькі завдання: показати роль освітньої політики Польщі як інструменту асиміляційного впливу на непольське населення краю, висвітлити процес розбудови на території воєводства польськомовного шкільництва, з'ясувати його роль у поширенні польських культурних впливів на Волині у міжвоєнне двадцятиліття.

Вклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. З моменту інкорпорації західноволинських земель до складу Польщі тут почалася активна розбудова польської системи освіти. Для вирішення освітніх завдань у травні 1922 р. у Луцьку розпорядженням міністра віросповідань і народної освіти було утворено кураторіум Волинського шкільного округу (в жовтні 1922 р. місцем перебування кураторіуму стало м. Рівне. – Ю. К.). У підпорядкування кураторіуму перейшло 1139 наявних на той час на Волині початкових шкіл; у 543-х із них навчання велося польською мовою (47,5 %), у 442-х – українською (38,8 %); 89 шкіл були двомовними (7,8 %) [1, s. 133]. Освіту в них здобувало загалом 79 165 учнів.

Розбудові польськомовного шкільництва на східних землях уряд приділяв особливу увагу. На переконання польських урядовців, відповідним чином спрямована освітня політика сприятиме швидкій асиміляції непольського населення, яке буде здійснюватися через «природний вплив польської культури» [15, s. 32]. На практиці цей вплив означав утілення в життя тих засад, які ґрунтувалися на переконанні, що єдиною офіційною мовою є лише польська мова, єдиною державною школою – лише школа з польською мовою викладання.

Саме ця ідея лягла в основу концепції національного виховання, яка реалізовувалася в Польщі на початку 1920-х рр. Її палким прихильником був міністр віросповідань і громадської освіти С. Грабський. Він стверджував, що головне завдання державної школи в Польщі – дати можливість непольській молоді долучитися до польської духовної культури, виховати почуття «спільної з польським народом історичної традиції», прищепити любов до польської літератури, культури і мистецтва» [16, s. 74].

Концепція національного виховання була покладена в основу Закону «Про деякі положення організації шкільництва», що його ухвалив польський Сейм 31 липня 1924 р. Цим законом основним типом державної школи на змішаних за національним складом населення територіях визначалася двомовна (утраквістична) школа [17, s. 1213]. Утримання національних (україномовних та білоруськомовних) шкіл покладалося виключно на місцеві громади. А отже, вони позбавлялися будь-якої підтримки з боку держави.

Те, що закон про освіту був спрямований на ліквідацію шкільництва національних меншин, не приховували навіть самі поляки. Ян Корнецький – польський публіцист, котрий працював високопосадовцем у системі народної освіти, у статті «Освітні завдання на Кресах» зазначав, що в Польщі «...не може бути кількох окремих шкільних систем: польської, єврейської, русинської (української. – Ю. К.), білоруської, німецької, литовської. Державне шкільництво в Польській державі може бути лише одне: польське» [18, s. 112].

Реалізація закону про організацію шкільництва від 31 липня 1924 р. фактично призвела до ліквідації шкіл з українською мовою викладання на території східних воєводств. Упродовж 1922–1926 рр. тут було закрито 2046 україномовних шкіл [19, s. 402]. Найгірша ситуація була на Волині, де не залишилося жодної державної української початкової школи. Протягом лише одного року влада закрила 301 школу з українською мовою викладання, тоді як кількість двомовних шкіл зростає від 94 до 366 [5, s. 54]. На практиці частина т. зв. двомовних шкіл були такими лише за назвою. Навчання в них найчастіше проводили польською мовою, а українська залишилася лише одним із навчальних предметів. За статистикою, в утраквістичних польсько-українських школах 9,5 % загальної кількості учнів були поляками, а 88,2 % – українцями [3, s. 78–79].

Після приходу до влади прихильників Ю. Пілсудського керівні кола Польщі закликали до гнучкішої політики у національному питанні. Передбачалося проводити толерантнішу мовну й освітню політику. Важливу роль у процесі державної асиміляції місцевого українського населення відводив системі освіти новий волинський воєвода Генрик Юзевський. Запропонована ним політика «польсько-українського зближення» на Волині, яку він реалізовував у 1928–1938 рр. мала сприяти подоланню взаємної недовіри між поляками та українцями й стати символом співжиття обох народів у межах Польської держави.

На час призначення Г. Юзевського воєводою (1928 р.) в краї домінувало три типи початкових шкіл: із польською мовою навчання (31,6 %), польськомовні з українською мовою як окремим предметом (29,4 %) і двомовні польсько-українські (35,2 %). Наприкінці 20-

х років на Волині залишилося лише п'ять шкіл (0,4 %) з українською мовою навчання (для порівняння: шкіл з чеською мовою навчання було 17) [20, арк. 5 зв.]. На думку воєводи, до такого занепаду українського шкільництва спричинилася політика його попередників: «Нині на терені Волині не має жодної української школи, – писав він у своєму звіті про інспекційну поїздку до воєводства у 1926 р. – Так звані утравістичні школи фактично нічим не відрізняються від польських. Плебісцит Грабського був актом насилля, актом брутального розгулу шовіністичних апетитів місцевих освітніх діячів і адміністрації» [21, с. 3]. Тому воєвода вимагав радикальної «санації» освіти на Волині.

Одним з пріоритетних завдань, над вирішенням якого працювала адміністрація Г. Юзевського, була реорганізація системи початкового шкільництва. У 1927/28 н. р. з 1185 навчальних закладів Волині налічувалося лише 92 школи вищого типу (5-, 6-, 7-класових), середнього типу (3-, 4-класових) – 100 і шкіл нижчого типу (2-, 1-класових) аж 993 [20, арк. 5 зв.]. Серед учнів початкових шкіл нижчого типу переважали українці, оскільки в сільській місцевості це був основний тип школи. Тому воєвода поставив завдання збільшити кількість шкіл вищого і середнього рівня, «оскільки лише школа вищого типу дає гарантію здобуття належної освіти і виховання майбутнього громадянина» [22, арк. 27 зв.].

У 1927/28 н. р. із 218 786 дітей шкільного віку системою початкової освіти на Волині було охоплено 111 843 дитини, тобто 51,3 % [20, арк. 5 зв.]. Через те Г. Юзевський вимагав від шкільного кураторіуму та органів місцевого самоврядування збільшити кількість дітей у початкових школах.

Вирішення цих двох завдань залежало від наявності відповідної матеріальної бази. У 1929 р. з 2500 шкільних приміщень у власних будинках перебувало лише 1505, решта – в орендованих [22, арк. 27 зв.]. З огляду на швидкі темпи приросту дітей шкільного віку на перше місце вийшла проблема будівництва нових шкіл. «Не говорячи про потребу заміни непристосованих приміщень, нагальним є будівництвом 408 нових шкіл», – зазначав у 1929 р. воєвода [22, арк. 27 зв.]. У цьому ж році було збудовано 84 нових школи, з них 58 за державні кошти. В наступному році кількість новозбудованих шкільних приміщень зростає до 167. Ці темпи Г. Юзевський вважав надто повільними, тому в 1930 р. він розпорядився почати будівництво ще 230 шкільних приміщень.

Які ж були реальні результати освітньої політики Г. Юзевського на Волині?

За десять років його діяльності на посаді воєводи у сфері початкового шкільництва відбулися помітні зміни. Передусім зростає кількість дітей, охоплених

початковою освітою: якщо в 1926 р. на 100 дітей шкільного віку припадало 56 учнів, то в 1935 р. – 63 учні [23, к. 41]. За роки перебування Г. Юзевського на посаді воєводи кількість початкових шкіл у Волинському воєводстві збільшилася від 1185 у 1928 р. до 1934-х у 1938 р., тобто було збудовано 749 нових шкіл [3, с. 95].

Проте до українського шкільництва Г. Юзевський ставився упереджено. Щоб переконалися у цьому, досить проаналізувати структуру початкового шкільництва на Волині в 1928–1938 рр. Реалізуючи програму польсько-українського зближення, Г. Юзевський віддавав перевагу польським школам з обов'язковим викладанням предмета «українська мова». На його думку, цей тип школи найбільше відповідав концепції так званого державного виховання. Вона, за задумом її авторів, мала пробудити в поляків зацікавленість і повагу до історії та культури національних меншин. Натомість представники національних меншин через пізнання історії Польщі і пов'язаної з нею історії власного народу мали сприйняти польську культуру, зміцнити в собі почуття приналежності до польської державності.

Концепція державного виховання цілком відповідала основним програмним засадам «волинської політики» Г. Юзевського. Тож не випадково в 1928–1938 рр. на Волині кількість польських шкіл з українською мовою як окремим навчальним предметом зростає більш ніж удвічі – від 348 до 853, тоді як польськомовних – від 375 до 555, а двомовних – від 417 до 520 (див. табл. 1).

Щодо шкіл з українською мовою викладання, то в 1937/38 н. р. їх на Волині налічувалося лише вісім, що становило 0,4 % загальної кількості початкових шкіл, які існували тут до 1928 р. У той самий час у воєводстві функціонувало 22 школи із чеською, 66 – із німецькою мовами викладання та 50 єврейських шкіл (у 1931 р. чехи, німці та євреї становили відповідно 1,4, 2,2 та 9,8 % людності воєводства) [24, арк. 26]. Така мізерна кількість українських шкіл не відповідала національній структурі населення Волинського воєводства. Це визнавали навіть представники польської державної адміністрації. У листі куратора Волинського шкільного округу К. Шеляговського до воєводи Г. Юзевського від 17 листопада 1930 р. зазначалося, що «відповідно до національного складу населення воєводства і на підставі чинного законодавства на Волині мали б діяти 783 школи з українською мовою викладання, 253 утравістичних і 337 польських шкіл» [3, с. 81].

Не кращим було становище і в галузі середнього шкільництва. Станом на 1931 р. із 23 середніх навчальних закладів Волині у 15-ти навчання проводилося лише польською мовою (із них вісім державних і шість

приватних шкіл для єврейських дітей) [25, арк. 29]. Решта сім гімназій із непольською мовою викладання

були приватними навчальними закладами (три українські, дві російські і дві єврейські школи).

Таблиця 1

Структура державного початкового шкільництва у Волинському воєводстві у 1928–1938 рр.

Навчальний рік	Школи з польською мовою навчання	Польські школи з українською мовою як предметом	Двомовні (польсько-українські) школи	Школи з українською мовою навчання
1927/28	375	348	417	5
1928/29	406	329	498	9
1929/30	426	417	524	9
1930/31	527	417	534	11
1931/32	533	552	537	7
1932/33	616	546	530	4
1933/34	545	631	539	11
1935/36	470	777	546	7
1936/37	472	775	528	6
1937/38	555	853	520	8

Розраховано за: [23, s. 38; 369, s. 28; 863, s. 95–96].

Незважаючи на те, що переважна більшість польськомовних шкіл на Волині перебували на повному фінансовому утриманні держави (оренда приміщень, забезпечення шкільним приладдям, виплата зарплатні учителям) і їхня кількість неухильно зростала, поза шкільною освітою залишалось навіть чимало поляків (у середині 1930-х рр. таких на Волині налічувалося близько 3 тисяч) [26, s. 24]. Переважно це діти, котрі проживали у віддалених волинських селах, де відсоток польського населення був низьким і не було державних початкових шкіл. У таких випадках роль фундатора польськомовних шкіл (найчастіше приватних) брали на себе польські громадсько-культурні організації. Їх кількість і потуга на Волині не була достатньою аби повністю забезпечити фінансування польських навчальних закладів. Тому частину витрат на організацію польськомовних приватних початкових шкіл брала на себе держава та органи місцевого самоврядування, які виділяли дотації на культурно-освітні товариства. А ті, у свою чергу, засновували й утримували (переважно в сільській місцевості) польські школи. Одним із таких товариств, яке мало розгалужену мережу своїх осередків у воєводстві й опікувалося польським шкільництвом на Волині, була Польська шкільна матиця (далі – ПШМ).

На західноволинських землях ПШМ розпочала свою діяльність в роки Першої світової війни – під час окупації частини її території австрійськими військами. На початку 1920-х рр. ПШМ створює розгалужену мережу своїх гуртків у всіх великих містах і багатьох селах Волинського воєводства. Членство в місцевому гуртку ПШМ, яким зазвичай опікувався місцевий ксьондз-парох, для польської інтелігенції було чи не обов'язко-

вим. До організації входили члени родин землевласників, котрі мешкали в містах, представники вільних професій (учителі, юристи, лікарі), купці, підприємці, а також місцеве духовенство [6, s. 83]. Воєводська управа ПШМ, яку тривалий час очолював Тадеуш Кжижановський, розміщувалася в Луцьку. Станом на початок 1937 р. на Волині понад 5 тис. осіб були безпосередніми членами цієї організації або ж підтримували її фінансово [26, s. 20].

Від початку своєї діяльності ПШМ опікувалася розвитком польськомовного шкільництва на Волині, засновуючи початкові й середні школи, заклади професійно-технічної освіти, надаючи допомогу в організації інтернатів і притулків для учнівської молоді. Окрім того, ПШМ активно займалася позашкільною освітою, закладала бібліотеки, організовувала курси, театральні студії, хори тощо [26, s. 7].

Наприкінці 1920-х рр., коли стало очевидним, що держава не в змозі забезпечити у повному обсязі освітні потреби місцевого польського населення, ПШМ розпочала активну розбудову сільських приватних початкових шкіл. Школи ПШМ створювались за ініціативи воєводської управи товариства на підставі закону про приватне шкільництво. Це були переважно чотирикласні школи першого рівня, де навчання проводив один учитель. Зазвичай школи ПШМ створювались там, де місцева громада або гміна зобов'язувалася виділити приміщення для школи, забезпечити їй належні матеріально-побутові умови (опалення, світло), а також винайняти помешкання для вчителя [26, s. 28]. Кошти, необхідні для оплати праці вчителів, виділяла воєводська управа ПШМ.

Розбудова початкових шкіл ПШМ на території Волинського воєводства відбувалася доволі швидкими

темпами. Якщо в 1931/32 н. р. на Волині налічувалося 16 початкових шкіл ПМШ, то вже в 1936/37 н. р. – 56. Станом на січень 1938 р. у воєводстві діяло 66 початкових шкіл ПШМ, найбільше в Луцькому (24 навчальні заклади), Ковельському (10) та Володимирському (сім) повітах [26, s. 26–28].

Середнє шкільництво на Волині у міжвоєнний період, як і початкове, мало виразно польський характер. Із 5536 учнів, котрі в 1931/32 н. р. навчалися у середніх навчальних закладах Волині, 3960 здобували освіту польською мовою [25, арк. 29]. Слід однак зазначити, що серед учнів середніх шкіл поляки не домінували. Найбільшу частку учнів цього типу навчальних закладів (за рахунок існування розгалуженої мережі приватних шкіл) становили євреї – 2133 (на Волині у

міжвоєнний період існувало шість приватних гімназій для єврейської молоді з польською мовою викладання). Утім поляки значно переважали серед учнів державних середніх шкіл. З 1713 учнів польської національності 1567 навчалися в державних гімназіях (див. табл. 2).

Серед навчальних закладів Волині з польською мовою викладання виділялася Луцька державна гімназія ім. Т. Костюшко. Навчальний заклад розпочав свою діяльність восени 1917 р., коли за ініціативи місцевих поляків при початковій школі ім. Королеви Ядвіги було відкрито перші класи гімназії. З листопада цього ж року гімназія перебувала під опікою місцевого гуртка ПШМ [26, s. 5]. У 1920 р. навчальний заклад отримав статус державного.

Таблиця 2

Національність учнів середніх шкіл (1931 р.)

Тип шкіл	Поляки	Українці	Росіяни	Євреї	Чехи	Білоруси	Німці	Інші
Державні	1567	248	435	542	37	–	9	27
Самоврядні	56	20	16	82	–	–	–	–
Приватні	90	497	370	1509	–	–	–	1
Загалом	1713	765	851	2133	37	–	9	28

Розраховано за: [25, арк. 29 зв.].

Луцька державна гімназія ім. Т. Костюшко була середнім коєдукаційним навчальним закладом гуманітарного профілю [27, арк. 13]. У 1922/23 н. р. у восьми класах гімназії навчалось 267 хлопців та 145 дівчат [28, арк. 6 зв.]. Навчання в гімназії відбувалося польською мовою, щоправда, українська мова вивчалася тут як окремий предмет. Зауважимо, що з 1927 р. в усіх польських державних гімназіях на Волині запроваджувалося вивчення української мови. Підставою цього стало розпорядження Міністерства віросповідань і народної освіти від 22 квітня цього ж року, в якому зазначалося, що «починаючи з 1927/1928 н. р. в державних середніх школах запроваджується обов'язкове вивчення української мови як предмета у 1–5 класах – в обсязі 3 год. на тиждень, а в 6–8 класах – 2 год. на тиждень» [29, арк. 1]. Це розпорядження було підкріплене циркуляром куратора Волинського шкільного округу від 28 липня 1927 р. У ньому вказувалося, що вивчення предмета «українська мова» є обов'язковим для усіх учнів, котрі навчаються в державних гімназіях [29, арк. 1].

Переважну більшість учнів гімназії складала молодь польської національності. Так, із 412 гімназистів, які навчалися тут у 1922/23 н. р., 383 були поляками [28, арк. 6 зв.]. У наступні роки в навчальному закладі зростає кількість учнів-неполяків (українців, євреїв), однак упродовж усього міжвоєнного періоду вона залишалася незначною.

До числа кращих середніх шкіл Волині у міжвоєнний період належала Луцька приватна гімназія ім. Гуго Коллонтая. Цей навчальний заклад розпочав свою діяльність у лютому 1924 р. як приватна учительська семінарія з метою «підготовки висококваліфікованих учителів з місцевого населення для шкіл Волині та Полісся» [30, арк. 1]. Ініціатором створення семінарії був місцевий гурток Товариства учителів середніх і вищих шкіл. У 1929 р. відбулася реорганізація установи, яка отримала права державної школи й часткове фінансування від Міністерства віросповідань і народної освіти [30, арк. 2].

Станом на 1930 р. у семінарії навчалось 208 учнів, із них 113 поляків, 23 українці, 26 росіян, два німці, 34 євреї, 10 чехів [31, арк. 3 зв.]. Навчальний процес забезпечували 17 учителів (12 поляків, два українці, один росіянин, один єврей та один німець) [31, арк. 5]. Унаслідок шкільної реформи 1932 р. приватна учительська семінарія з правами державної школи в Луцьку була ліквідована, а на її місці у 1934 р. засновано чотирикласну гімназію ім. Г. Коллонтая. У той час тут навчалось 274 учні, з них: римо-католиків – 188, православних – 53, греко-католик – один, протестантів – два, юдеїв – 30 [32, арк. 1].

Важливе місце в структурі польських середніх навчальних закладів міжвоєнної Волині займав Кременецький ліцей. У розбудові нової системи освіти на західноволинських землях цьому навчальному закладу

відводилася особлива роль. Ішлося не лише про відродження освітніх традицій Волинського ліцею XIX ст., закритого свого часу російською владою, а й про важливу ідеологічну й культурну роль, яку мав виконувати цей навчальний заклад у справі поширення польських культурних впливів на Волині.

Кременецький ліцей відновив свою діяльність на підставі наказу «начальника держави» Ю. Пілсудського від 27 травня 1920 р. [6, с. 62]. Тоді ліцею було передано все рухоме і нерухоме майно, яке належало цій інституції на момент її закриття російським урядом. У лютому 1922 р. Рада міністрів своєю постановою визначила організаційні засади діяльності Кременецького ліцею. Особливістю цього навчального закладу було те, що його виділили в окрему адміністративну одиницю (11 шкільний округ) у системі освітніх установ Польщі. Очолював його куратор (візитатор ліцею), що підпорядковувався безпосередньо міністру віросповідань і народної освіти [33, арк. 4]. Першим куратором Кременецького ліцею став Марек Пекарський. Цю посаду він обіймав від 1922-го до 1926 р. У наступні роки кураторами ліцею працювали Юліуш Понятовський (1927–1934) та Стефан Чарноцький (1936–1939).

Кременецький ліцей мав багатогалузеву структуру, яка охоплювала навчально-виховні заклади різних рівнів, починаючи від дошкільних установ і закінчуючи навчальним закладом вищого рівня – педагогіумом. Формування освітньої мережі ліцею розпочалося у січні 1921 р., коли на підставі рішення Міністерства віросповідань і народної освіти була відкрита його перша освітня установа – учительська семінарія. Завдання семінарії полягало в підготовці учительських кадрів для міських і сільських шкіл воеводства.

Ще одним навчальним закладом, що увійшов до структури ліцею була гімназія ім. Т. Чацького. Її було відкрито у квітні 1921 р. Гімназія забезпечувала підготовку учнів 3–8 класів. Кількість учнів гімназії ім. Т. Чацького постійно зростала. Якщо у 1929/30 н. р. у ній навчалася лише 165 учнів, то вже в 1936 р. – 357 учнів [12, с. 20].

Навчальним закладом проміжного типу між середньою і вищою школою став заснований 1935 р. педагогіум Кременецького ліцею. Він мав два відділи (гуманітарний та природничий) і займався підготовкою учительських кадрів. У 1936/37 н. р. в педагогіумі навчалася 75 учнів, переважно поляків [34, арк. 1].

Кадрове забезпечення викладацького складу Кременецького ліцею відбивало політику Польської держави щодо новоприєднаних територій. У 1931/32 н. р. тут працювало 58 учителів, серед яких виразно домінували поляки [35, арк. 3 зв.]. Керівництво ліцею намагалось залучати до викладацької діяльності педагогів

найвищої кваліфікації, у т. ч. з академічних середовищ Варшави, Львова, Кракова.

Щодо учнівського складу, то статистичні дані, наведені в щорічних звітах Кременецького ліцею про його роботу, свідчать, що в навчальних закладах ліцею щороку здобувало освіту пересічно 900 учнів (поляків, українців, росіян, німців, чехів, білорусів, євреїв, румунів) [36, арк. 1 зв.]. У перші роки роботи ліцею тут навчалися переважно вихідці з польського середовища (біженці-поляки з радянської України, колишні вояки польської армії, діти військових осадників). Водночас відсоток українців – учнів ліцею був мінімальним. Так, із 919 учнів, які навчалися в Кременецькому ліцеї у 1928/29 н. р., поляків налічувалося 731 (або 80 %), а українців – лише 71 (8 %) [37, арк. 2 зв.].

З кінця 1920-х рр. ситуація почала дещо змінюватися: української молоді в початкових закладах ліцею з кожним роком ставало дедалі більше. У 1932/33 н. р. тут навчалася 116 українців, що становило 13 % усіх учнів [35, арк. 1 зв.]. Кількість учнів польської національності хоча дещо й зменшилася порівняно з початком 1920-х рр., однак вихідці з польського середовища й надалі складали переважну більшість ліцейців. Свідченням виразного домінування поляків серед учнів Кременецького ліцею є статистика, яка бере до уваги їхню конфесійну приналежність. У 1932/33 н. р. 70,7 % учнів Кременецького ліцею становили римо-католики, 22,4 % – православні, юдеї – 6,3%, решта 2 % – греко-католики та протестанти [35, арк. 1 зв.].

У системі навчальних закладів Волинського шкільного округу важливе місце посідали професійно-технічні школи. Потреби подолання господарської відсталості краю, гостра нестача кваліфікованої робочої сили, модернізаційна перебудова окремих секторів економіки волинського регіону вимагали фахово підготовлених кадрів. Для забезпечення краю кваліфікованими працівниками різних профілів створювалися професійні навчальні заклади. З урахуванням специфіки та потреб волинського регіону вони мали певну спеціалізацію. Найбільш поширеними на Волині були промислово-ремісничі, торговельні та сільськогосподарські школи.

Станом на 1929 р. на території Волинського воеводства діяло 19 промислово-технічних, торгових, а також кілька рільничих шкіл [38, арк. 31–31 зв.]. До кінця міжвоєнного двадцятиліття кількість професійних навчальних закладів на Волині зросла до 35, із них 22 школи готували промислово-технічні кадри, шість – фахівців торговельної і банківської сфери, п'ять шкіл мали сільськогосподарську спеціалізацію, у двох навчальних закладах молодь могла здобувати навички ведення домашнього господарства [39, арк. 95 зв.–96 зв.]. За структурою професійне шкільництво поділялося на

фахові школи нижчого рівня, гімназії (ліцеї) та професійні курси [10, с. 124].

За формою власності професійні школи були державними та приватними. Ряд навчальних закладів фінансувалися органами місцевого самоврядування. Упродовж міжвоєнного періоду професійно-технічну підготовку волинської молоді забезпечували такі державні навчальні заклади: державна школа (згодом ліцей) землемірів та дорожніх техніків у Ковелі, будівельно-ремісничка (мулярська), а також столярська школи у Кременці, механічна гімназія у Ковелі й жіноча кравецька гімназія у Луцьку [39, арк. 95 зв.]. Станом на 1937/38 н. р. у них здобувало професійну освіту 504 учні. Окрім названих шкіл, на території Волинського шкільного округу діяло ще 11 державних професійних шкіл *перекваліфікації*, навчання в яких відбувалося у вечірні години обсягом 12 годин на тиждень. Якщо в 1929 р. у цих школах професійну освіту здобувало близько 1100 учнів [38, арк. 31 зв.], то наприкінці 1930-х рр. кількість тих, хто перекваліфіковувався на нові спеціальності, у цих закладах професійної освіти зросла до 4 тис. [39, арк. 95 зв. – 96 зв.].

До професійних закладів навчання приймали хлопців та дівчат на підставі свідоцтва про отримання початкової семирічної освіти. Навчання в цих школах зазвичай тривало три роки. У школах вивчали як загальноосвітні, так і фахові дисципліни. Навчання усіх предметів у державних школах проводилося польською мовою.

Серед приватних професійно-технічних навчальних закладів найбільш популярними були: механічна гімназія у Володимирі (167 учнів), механічні школи у Здолбунові (137 учнів) та Сарнах (122 учні), кравецька жіноча гімназія у Рівному (166 учнів), а також приватні кравецькі школи у Ковелі (158 учнів), Рівному (136 учнів) та Сарнах (130 учнів) [39, арк. 95 зв.–96 зв.]. З основами банківської справи, діловодства, торгівлі молодь ознайомлювалася у фахових торгових (комерційних) школах найбільших міст воєводства – Луцька, Рівного, Ковеля та Дубна. У 1937/38 н. р. у цих школах загалом навчалася близько 1000 учнів. Більшість приватних професійно-технічних шкіл перебували на утриманні товариств, професійних союзів, а також приватних осіб.

У структурі професійної освіти важливе місце посідали сільськогосподарські навчальні заклади. Волинь була аграрним регіоном, тому одним з актуальних завдань, які ставила перед собою воєводська адміністрація у справі піднесення волинського шкільництва, стало поширення фахової освіти серед селян. Ця роль покладалася на навчальні заклади, які мали готувати фахівців сільськогосподарських спеціальностей.

На території Волинського воєводства державні

сільськогосподарські навчальні заклади діяли у с. Тросянці Луцького повіту, Шубкові Рівненського повіту (державна рільничо-хмелярська школа), Доротичах Сарненського повіту (державна школа рільничого навчання ім. проф. Юзефа Мікуловського-Поморського), Адамівці Ковельського повіту (державна рільничка школа), Гориньгороді Рівненського повіту (державна школа підготовки сільських господинь) [39, арк. 95 зв.–96 зв.]. Популярною на Волині була державна середня сільськогосподарська чоловіча школа у с. Білокриниці Кременецького повіту. Цей навчальний заклад входив до структури Кременецького ліцею [33, арк. 2]. Переважна більшість слухачів школи були поляками. У річному звіті Кременецького ліцею за 1933–1934 рр. наведено дані про національний склад учнів Білокриницької рільничої школи: 138 поляків, 16 українців, вісім росіян, двоє німців, один чех і один білорус [36, арк. 2].

Важлива роль у системі польської освіти у 20–30-х роках приділялася позашкільному навчанню. Насамперед воно було спрямоване на задоволення освітніх потреб сільського населення Волині. Відсоток неграмотних серед дорослих мешканців волинського села залишався доволі високим. Окрім того, влада вважала, що долучення до системи польської освіти якнайширших верств місцевого населення сприятиме «вихованню свідомих, відповідальних і активних громадян держави», пройнятих духом польського патріотизму [40, с. 14–15]. Основними формами позашкільної освіти на західноволинських землях у міжвоєнний період були: вечірні курси та початкові школи для дорослих, пересувні бібліотеки, світлиці – як культурно-освітні осередки при початкових школах, народні хори, недільні університети.

Найпоширенішою формою освіти для дорослого населення села були *вечірні курси*. На Волині влада намагалася охопити цією формою навчання насамперед сільське населення, більшість якого становили українці.

Курси почали активно впроваджуватись у волинських селах у 1929 р. – після призначення адміністратором Волині Г. Юзевського. Сам воєвода вважав цю форму навчання «важливим чинником, який впливатиме на культурний і освітній рівень найширших верств населення Волині, на формування нового позитивно ставлення громадянина до держави» [38, арк. 32 зв.]. З кожним роком слухачами курсів ставала все більша кількість осіб. Якщо у 1933 р. курси діяли у 462 місцевостях Волинського воєводства, а їх слухачами були 11 976 осіб, то в 1936 р. кількість курсів для дорослих зросла до 759 [41, арк. 51 зв.]. У 1937/38 н. р. їх відвідало 22 432 особи [39, арк. 100]. Переважну більшість слухачів вечірніх курсів складали українські селяни.

Так, із 8542 осіб, які закінчили курси в 1929/30 н. р., 6018 були православного віросповідання і 2193 – римокатоликами [40, s. 9].

Окрім вечірніх курсів, важливою формою позашкільної освіти на Волині були *початкові школи для дорослих*. Ці школи розпочали свою діяльність у 1927/28 н. р. при військових гарнізонах Володимира, Рівного й Дубна. Їхніми слухачами були переважно підфіцери армії, котрі не мали повної початкової освіти й прагнули отримати свідоцтва про закінчення семи класів початкової школи. Однак у цих школах навчалися не лише військові. Так, наприклад, у 1929/30 н. р. до підфіцерських шкіл, які діяли при державних початкових школах у Володимирі, Луцьку та Ковелі, записалися працівники залізниці, а також кілька робітників промислових спеціальностей [40, s. 17]. У 1930/31 н. р. на Волині існувало сім початкових шкіл для дорослих, а їх слухачами було близько 700 осіб [40, s. 18].

Ще однією нетиповою формою освіти для сільської молоді на Волині в 1920–1930-х рр. стали т. зв. *недільні університети*. Станом на 1935 р. їх на території воєводства діяло 13: два – в Горохівському повіті, три – в Костопільському, чотири – в Ковельському, два – в Кременецькому, два – в Луцькому й один університет для міської молоді у Рівному [42, арк. 67 зв.]. Загалом у них навчалася 455 слухачів, переважно поляків та українців. Навчальна програма включала такі предмети, як історія, громадянське виховання, охорона здоров'я, рільництво. Недільні університети діяли під опікою кураторіуму, а їх роботою керували окружні інструктори позашкільної освіти.

Висновки. Формування системи національної освіти стало одним із пріоритетних завдань державної політики Польщі у перші роки її незалежного існування. Воно набуло особливої актуальності у східних воєводствах країни, де виразно домінувало непольське населення. Заходи, здійснювані владою в культурно-освітній сфері на Волині стали важливою складовою частиною державної політики Польщі щодо новоприєднаних територій. Їх метою була якнайтісніша інтеграція краю до державно-політичної й культурної системи Другої Польської республіки.

У 1920–1930-х рр. пріоритетну роль у розбудові системи освіти на Волині уряд приділяв польському шкільництву. На території воєводства була створена доволі розгалужена мережа початкових, середніх, професійно-технічних та позашкільних польськомовних навчальних закладів. Велика увага приділялася будівництву нових шкільних приміщень, зростає кількість дітей шкільного віку, охоплених системою початкової освіти. Зміст і характер навчання в польськомовних школах відповідав завданням політики національно-державної асиміляції, яку проводили польські уряди в

міжвоєнне двадцятиліття. Школа мала стати важливим осередком громадянського виховання молоді в душі «польського патріотизму», пропаганди серед місцевого населення здобутків польської культури.

Наприкінці 1920-х рр. у польській системі освіти утвердилася модель утравквістичної (білінгвістичної) школи. У зв'язку з цим, діяльність уряду й місцевої влади була спрямована на ліквідацію шкіл, у яких навчання велося національними мовами та створення на їх місці двомовних і польськомовних шкіл. Саме такі школи упродовж 1930-х рр. стали панівними у структурі початкової й середньої освіти на Волині. Освітні можливості національних меншин поступово обмежувалися лише сферою приватного шкільництва.

Список літератури:

1. Iwanicki M. Oświata i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918–1939 / M. Iwanicki. – Siedlce : Wyd. Uczelniane WSP w Siedlcach, 1975. – 272 s.
2. Iwanicki M. Ukraińcy, Białorusini, Litwini i Niemcy w Polsce w latach 1918–1990 / Mieczysław Iwanicki. – Siedlce: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej, 1993. – 205 s.
3. Mauersberg S. Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939 / S. Mauersberg. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Ossolineum, 1968. – 230s.
4. Doroszewski J. Oświata i życie kulturalne społeczności ukraińskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939 / J. Doroszewski. – Lublin : Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2000. – 338 s.
5. Syrnyk M. Ukraińcy w Polsce 1918–1939. Oświata i szkolnictwo / M. Syrnyk. – Wrocław : Krynica desing studio, 1996. – 186 s.
6. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym / W. Mędrzecki. – Warszawa : Neriton, 2005. – 331 s.
7. Tomaszewski J. Ojczyzna nie tylko polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1938–1939 / Jerzy Tomaszewski. – Warszawa : Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1985. – 224 s.
8. Венгер А. Г. Реалізація національної політики в східних воєводствах Другої Речі Посполитої в галузі шкільництва на поч. 20-х рр. ХХ ст. / А. Венгер // Гуманіт. журн. – 2011. – № 3–4 (літо–осінь). – С. 211–215.
9. Гулай В. В. Етнічна структура шкільної освіти та вчителства Західної України в складі Другої Речі Посполитої / В. В. Гулай // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Історія та географія. – 2013. – Вип. 47. – С. 126–130.
10. Добровичинська В. Професійне шкільництво

Західної Волині (1921–1939) / В. Добровичинська // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : наук. вісн. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне, 2008. – Вип. 14. – С. 123–129.

11. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 759 с.

12. Оболончик Н. Організаційно-структурні засади діяльності Кременецького ліцею в 1920–1930 рр. / Н. Оболончик, А. Шваб // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2001. – № 10. – С. 19–23.

13. Скакальська І. Б. Роль інтелігенції Західної Волині в розвитку освіти та культури регіону в міжвоєнний період ХХ ст. / І. Б. Скакальська // Волинські історичні записки: зб. наук. праць. — Житомир: вид-во ім. І. Франка, 2011. — Т. 7. — С. 101–107.

14. Скакальська І. Б. Розвиток освіти на Кременеччині в пер. пол. ХХ ст.: моделі освітньо-виховної роботи / І. Б. Скакальська // Актуальні проблеми гуманітарної освіти: зб. наук. пр. - Кременець, 2007.- Вип. 3. — С. 211–215.

15. Bartoszewicz J. Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski / Joachim Bartoszewicz. – Warszawa : Wydawnictwo Towarzystwa opieki nad Kresami, 1924. – 30s.

16. Grabski S. Szkoła na Kresach Wschodnich / S. Grabski // Oświata Polska. – 1926. – Nr. 3 – S. 69–77.

17. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r., zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa // Dz. U. R. P. – 1924. – № 79. – Poz. 766. – S. 1212–1214.

18. Kornecki J. Zadania oświatowe na Kresach / J. Kornecki // Oświata Polska. – 1925. – № 2. – S. 107–115.

19. Zajączkowski J. Trudne sąsiedztwa. Polska i Ukraina a Rosja i Niemcy. T. 2. Od autonomii galicyjskiej do drugiej wojny światowej / Janusz Zajączkowski. – Lublin : Weset, 2012. – 788 s.

20. Державний архів Волинської області (далі - ДАВО), ф. 46 Волинське воєводське управління, оп. 8., спр. 1556.

21. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego Dział Rękopisów. Sprawozdanie z podróży służbowej do województwa Wołyńskiego. 9.X.1926, № акс. 361.

22. ДАВО, ф. 46. Волинське воєводське управління, оп. 1, спр. 3473.

23. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego Dział

Rękopisów. «Wołyń-czerwiec 1937». Sprawozdanie H. Józewskiego obrazuje sytuacje Województwa Wołyńskiego, № акс. 1549.

24. ДАВО, ф. 46. Волинське воєводське управління, оп. 3, спр. 31.

25. ДАВО, ф. 46. Волинське воєводське управління, оп. 2, спр. 209.

26. Polska Macierz Szkolna na Wołyniu. – Równe : Wyd. Wołyńskiego Zarządu Wojewódzkiego Polskiej Macierzy Szkolnej, 1938. – 61 s.

27. ДАВО, ф. 70 Луцька державна гімназія ім. Т. Костюшка, оп. 1, спр. 145.

28. ДАВО, ф. 70 Луцька державна гімназія ім. Т. Костюшка, оп. 1, спр. 145.

29. ДАВО, ф. 70 Луцька державна гімназія ім. Т. Костюшка, оп. 1, спр. 225.

30. ДАВО, ф. 71 Луцька приватна змішана гімназія ім. Г. Коллонтая, оп. 1, спр. 82.

31. ДАВО, ф. 71 Луцька приватна змішана гімназія ім. Г. Коллонтая, оп. 1, спр. 66.

32. ДАВО, ф. 71 Луцька приватна змішана гімназія ім. Г. Коллонтая, оп. 1, спр. 142.

33. Державний архів Тернопільської області (далі - ДАТО), ф. 131 Кременецький ліцей, оп. 1, спр. 2.

34. ДАТО, ф. 131 Кременецький ліцей, оп. 1, спр. 269.

35. ДАТО, ф. 131 Кременецький ліцей, оп. 1, спр. 9.

36. ДАТО, ф. 131 Кременецький ліцей, оп. 1, спр. 10.

37. ДАТО, ф. 131 Кременецький ліцей, оп. 1, спр. 7.

38. ДАВО, ф. 46. Волинське воєводське управління, оп. 1, спр. 3356.

39. ДАВО, ф. 46. Волинське воєводське управління, оп. 6, спр. 229.

40. Organizacja oświaty pozaszkolnej w okręgu szk. Wołyńskim w latach 1929/30 i 1930/31 (dodatek do Dziennika Urzędowego Kuratorjum O.S.W. za listopad r.1931) – Łuck : Wydawnictwo wojew. komisji oświaty pozaszkolnej przy kuratorjum O.S.W, 1931. – 49s.

41. ДАВО, ф. 46. Волинське воєводське управління, оп. 3, спр. 30.

42. ДАВО, ф. 46. Волинське воєводське управління, оп. 5, спр. 72.